

فهرست مطالب

پیشگفتار.....	۵	
فصل اول	تاریخچه، مفهوم و سازمان مشاوره و راهنمایی	۷
فصل دوم	نکات اساسی و ضروری برای اجرای یک برنامه	۱۴
فصل سوم	مشاوره و راهنمایی	۲۳
فصل چهارم	فرصت‌هایی برای جوانان	۲۹
فصل پنجم	اطلاعات لازم برای مشاوره. ارزشیابی استعدادها و معلومات به منظور استفاده	۳۹
فصل ششم	در مشاوره و راهنمایی	۴۷
فصل هفتم	ارزیابی ویژگی‌های شخصی و رغبت‌ها: تست‌ها و سیاهه‌ها.....	۵۴
فصل هشتم	ارزیابی ویژگی‌های شخصی	۷۰
فصل نهم	اجرای برنامه تست در مشاوره و راهنمایی	کاربرد نتایج عینی آزمون‌های عینی در پیشرفت برنامه
فصل دهم	آموزشی و مشاوره‌ای مدرسه	۷۸
فصل یازدهم	اصول مهم و نکات اصلی پرونده تحصیلی	۹۴
فصل دوازدهم	پرونده تحصیلی	۱۰۴
فصل سیزدهم	رابطه خانه و مدرسه	۱۱۴
فصل چهاردهم	روش‌های مطالعه موردی در راهنمایی	۱۲۶
فصل پانزدهم	نقش معلم در برنامه مشاوره و راهنمایی	۱۴۵
فصل شانزدهم	پی‌گیری دانش‌آموزان و ترک تحصیل‌کنندگان	۱۵۱
فصل هفدهم	مشاوره به عنوان یک موقعیت آموزشی	۱۵۷
منابع فارسی	کارگروهی در راهنمایی	۱۶۴
منابع لاتین	منابع فارسی	۱۷۰
	منابع لاتین	۱۷۱

فصل اول

تاریخچه، مفهوم و سازمان مشاوره و راهنمایی

تاریخچه

تا همین اواخر اصطلاح مشاوره و راهنمایی در مدارس، اصطلاحی بود که بسیار کم به کار می‌رفت، اما در سال‌های اخیر، این‌گونه فعالیت‌ها موقعیت خاصی در برنامه‌های آموزش و پرورش پیدا کرده و امروزه مشاوره و راهنمایی به صورت واژه‌های بنیادی تعلیم و تربیت درآمد است.

گسترش سریع و وسیع مشاوره به عوامل متعددی بستگی دارد که عبارتند از: شرایط جدید اجتماعی و نیازهای مربوط به آن، کاربرد روان‌شناسی جدید که به «شناخت خود» و «اهمیت تفاوت‌های فردی» تأکید فراوان دارد. در این راستا، استفاده از فنون و روش‌های پیشرفته برای مطالعه رفتار و در آخر توجه به مدرسه به عنوان یک پایگاه مهم و تأثیرگذار اجتماعی ضرورت پیدا کرد.

از دیدگاه روان‌شناسی، نیاز به مشاوره زمانی احساس می‌شود که پیچیدگی و تنوع بیش از حد محیط، انتخاب و تصمیم‌گیری را دشوار و حتی گاهی مختل می‌سازد و فرد نمی‌تواند به طور عادی و غریزی به انگیزه‌های محیط اطراف خود پاسخ صحیح بدهد. در گذشته مشاوره و راهنمایی جوانان توسط والدین و ریش سفیدان فامیل آنها انجام می‌پذیرفت و نیازی به مشاوره و راهنمایی منظم و سازمان‌یافته احساس نمی‌شد.

پیشرفت صنایع سنگین و تغییرات هرم اقتصادی که موجب تمرکز جمعیت در نقاط خاصی شده است، مسائل و مشکلاتی را پدید آورده که گریبانگیر همه گروه‌های سنی

شده است و به طور اخص جوانانی را دربر می‌گیرد که بیشتر تحت تأثیر عوامل ناشی از صنعتی شدن قرار گرفته‌اند؛ عواملی همچون تمرکز بیش از حد جمعیت، مسافرت‌های سریع، سرعت بسیار زیاد محاسبات کامپیوتری و هجوم رسانه‌های گروهی. این عوامل باعث ایجاد مشکلاتی مانند سرگردانی، بی‌هدفی و حتی بزهکاری جوانان شده است. مشاوره و راهنمایی با هدف شناساندن موقعیت‌های بحرانی و تهیه فهرستی از انواع کمک‌های مؤسسات اجتماعی به ویژه مدارس، به مقابله با این موقعیت‌ها برمی‌خیزد. کوشش مدارس برای همگانی کردن تحصیل و نیاز روزافزون به آموزش صنعتی و اجتماعی و توجه به پرورش مغزهای خلاق با برخورداری از ثبات عاطفی، باعث گسترش و گوناگونی بیش از حد دوره تحصیلات و برنامه‌های مربوط به آن شده است. دانش‌آموزان در مقابل فهرست گیج‌کننده‌ای از موضوعات مختلف درسی قرار گرفته‌اند که باید به انتخاب عاقلانه بپردازند، در حالی که هیچ‌گونه شناختی نسبت به موضوعات ندارند و یا اطلاعاتشان درباره آنها ناچیز است.

با دگرگونی شرایط اجتماعی، مسئولیت‌های بزرگ دیگری چون انتخاب صحیح شغل و غیره بر عهده جوانان قرار گرفته است. از طرف دیگر، مؤسسات آموزشی، کلاس‌های کنکور، مراکز روان‌شناسی و غیره، استعدادها و توانایی‌های افراد را برای موفقیت در زمینه‌های مختلف (تحصیلی- حرفه‌ای) مورد توجه قرار داده‌اند. در گذشته مدارس بدون اینکه کلمه «مشاور» یا «مشاوره» را به کار برند، تا حدی این وظیفه را انجام می‌دادند. اقداماتی نظیر ثبت نام دانش‌آموزان، توزیع آنها در کلاس‌های مختلف، تقسیم‌بندی آنها و شکل دادن به روابط افراد، شکلی از این نوع مشاوره بود. اما آنها به علت عدم درک اهمیت موضوع از امکانات خود در این مورد استفاده کامل نمی‌کردند و بیشتر به جزئیات دوره تحصیل و برنامه‌های مربوط و حفظ استانداردهای تحصیلی توجه داشتند و بنابراین عملاً سازگاری جوانان با محیط مدرسه و زندگی گسترده و بسیار پیچیده تا اندازه‌ای از نظر دور می‌ماند. از طرف دیگر، این‌گونه فعالیت‌ها، از سازمان‌دهی و طرح و برنامه مناسبی برخوردار نبود و بیشتر به ابتکار و سلیقه شخصی مدیر مدرسه بستگی داشت.

پیچیدگی روزافزون محیط و آگاهی از تفاوت‌های فردی، تدریجاً استفاده از مشاوره و راهنمایی در مدارس را اجتناب‌ناپذیر کرد و از آنجایی که اقدام در این زمینه بیشتر بر

اساس آزمایش و خطا صورت گرفته، کمتر به مبانی سنجش و مشاهدات دقیق و اصول علمی استوار است. هدف این کتاب توصیف و توضیح کاربرد مشاوره بر مبنای سنجش و مشاهده برای حل مسائل نوجوانان و جوانان است.

مفهوم مشاوره و راهنمایی

از آنجایی که ماهیت و نقش راهنمایی در گذشته و تا حدی در حال حاضر چندان مشخص نبوده است، بحث در این زمینه از سایر موارد تعلیم و تربیت مشکل تر است. مدیران و مسئولان آموزش و پرورش در مورد محدوده این برنامه اتفاق نظر ندارند. بسیاری از افراد بر این تصورند که گسترش راهنمایی تا حدی است که کلیه برنامه‌های مدرسه باید به خاطر تحقق هدف‌های راهنمایی، سازمان یابد. عده‌ای نیز راهنمایی را به جنبه‌های خاصی مثل راهنمایی حرفه‌ای، شخصی و اخلاقی محدود می‌کنند و یا راهنمایی را به دادن اطلاعات تحصیلی و شغلی منحصر می‌دانند. دیدگاه دیگری هدف اصلی مشاوره را کمک به سازگاری افراد می‌داند و به طور کلی در ساختن شخصیت دانش‌آموزان تأکید بسیار زیادی دارد. گروهی نیز عقیده دارند که گرچه راهنمایی متضمن مفاهیم مبهم و نامشخصی است که باعث تسهیل روابط عمومی مدرسه می‌شود ولی در زندگی کاربرد زیادی ندارد. در هر حال، عدم اتفاق نظر و سوءتعبیرهای مختلف موجب برداشت‌های نادرستی از مفهوم مشاوره و راهنمایی شده است. این برداشت‌های نادرست از این ناشی می‌شود که مشاوره حرفه‌ای و تحصیلی و مسایل مربوط به سازگاری را کاملاً جدا از یکدیگر فرض کرده‌اند. در صورتی که این سه عامل به طور ناگسستنی با یکدیگر ارتباط دارند. منتهی در موقعیت‌های مختلف، به اقتضای سن و تفاوت‌های فردی، ممکن است برخی از آنها مورد تأکید بیشتری قرار گیرد.

مشاوره یک فرآیند کلی است که با زندگی افراد سروکار دارد و از آنجایی که زندگی افراد از یک وحدت و کلیت برخوردار است، از این رو مدرسه نمی‌تواند جنبه‌های معینی از مشاوره را به طور مجزا مورد توجه قرار دهد، بلکه باید از کلیه جهات این برنامه را در نظر داشته باشد. البته منظور این نیست که مدرسه توانایی لازم برای تدارک یک برنامه مشاوره و راهنمایی کامل و صحیح را نداشته باشد، بلکه می‌تواند برنامه‌ای را برای اصلاح تدریجی خدمات مشاوره‌ای خود ترتیب دهد.

هدف از مشاوره این است که شخص را قادر سازد تا توانایی‌ها و علایق و ویژگی‌های شخصیتی خود را بشناسد و در مواجهه با خواست‌های محیط، تغییرپذیر و انعطاف‌پذیر باشد. فرد باید هدف‌های زندگی‌اش را مشخص کند و بین آنها و خصوصیات شناخته شده خویش ارتباط منطقی برقرار سازد.

مشاوره با جنبه‌های مختلف مدرسه مانند: دوره تحصیلات، روش‌های آموزشی، حضور و غیاب، مسائل مربوط به برنامه‌های درسی و فوق‌برنامه، بهداشت روانی و جسمی و روابط خانواده و جامعه ارتباط دارد. این همبستگی‌ها نشان می‌دهد که باید بین مشاور و دیگر اعضای مدرسه همکاری نزدیک وجود داشته باشد، زیرا مشاوران بر همه این موارد احاطه کامل ندارند. از این رو همه اعضای مدیریت مدرسه باید اطلاعات دقیقی در مورد دانش‌آموزان جمع‌آوری نموده با هم تلفیق کنند و راه را برای خدمات مشاوره فردی هماهنگ با مشاوره گروهی هموار سازند.

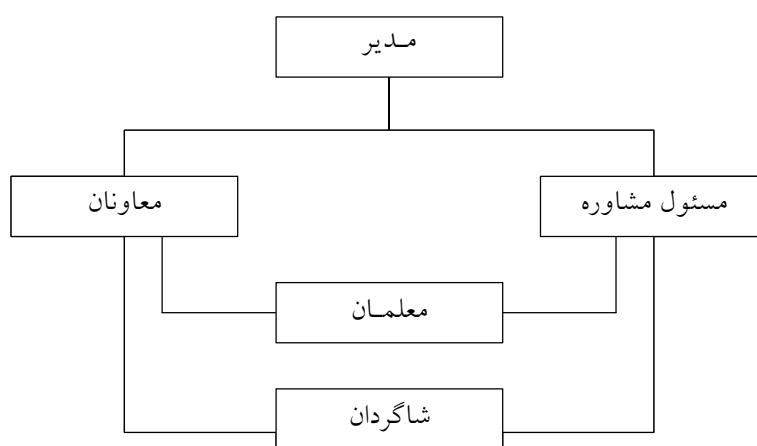
سازمان مشاوره و راهنمایی

سازمان مشاوره و اعضای آن از مدرسه‌ای به مدرسه دیگر فرق می‌کند. در بسیاری از مدارس که برنامه مشاوره معین و روشنی ندارند، مدیر مدرسه سمت ریاست مشاوره را بر عهده دارد. در بعضی از مدارس نسبتاً بزرگ، مشاوره به وسیله معاونان یا سرپرستان مدرسه صورت می‌گیرد. در برخی دیگر، معلمان مشاور و راهنما تحت نظر مدیر یا سرپرست به مشاوره‌هایی که می‌توان در یک جلسه اصلی کلاس درس انجام داد می‌پردازند. ولی در سال‌های اخیر، مشاوره در کلاس درس را که به وسیله معلمان انجام می‌شود، کافی نمی‌دانند و به آن رغبتی نشان نمی‌دهند. در بسیاری از مدارس از معلمان به عنوان مشاور استفاده می‌شود. در بعضی از مجتمع‌های بزرگ آموزشی یک نفر را به عنوان مدیر برنامه مشاوره و گروهی از کارمندان متخصص جدای از کادر معلمان را برای انجام مشاوره انتخاب می‌کنند. روش اخیر بیشتر مورد توجه است.

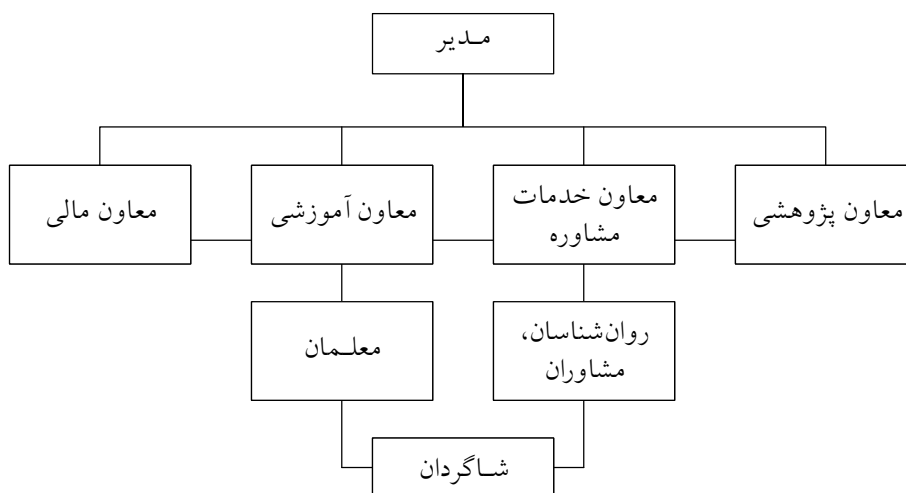
انتخاب نوع سازمان و ساختار مشاوره بستگی به شرایط و موقعیت و اوضاع و احوال مدرسه دارد و نمی‌توان یک نوع خاص را قابل استفاده در کلیه مدارس تشخیص داد. در عین حال دو گرایش مسلم را می‌توان در این زمینه مشخص ساخت: یکی اینکه تا حد ممکن باید وظایف مشاوره را از وظایف اداری جدا نمود. هرچند یک کارمند اداری

خوب وظیفه‌اش را با آگاهی انجام می‌دهد و بنابراین انجام مشاوره راحت‌تر صورت می‌گیرد، اما تجربه نشان داده است که اگر مسئولان مشاوره از انجام کارهای اداری و انضباطی خودداری کنند، ارتباطشان با شاگردان طبیعی‌تر و صمیمانه‌تر خواهد بود. گرایش دوم این است که باید بین مشاوره و تدریس رابطه‌ی نزدیک‌تری برقرار کرد. مدیران مشاوره باید در زمینه‌ی روان‌شناسی، مشاوره و سنجش‌های تربیتی، آموزش‌های لازم را دیده باشند. به منظور تحقق بهتر این اصل، تشکیل کلاس‌های کارآموزی و سمینارهای مختلف نیز توصیه می‌شود. تجربه نشان داده است که معلمان بهتر می‌توانند وظایف مشاوره را انجام دهند زیرا که بنا به اقتضای شغلشان، بارها این وظیفه را انجام داده و قبلاً تجاربی در این مورد کسب کرده‌اند. به همین منظور بعضی از مدیران مدارس در استفاده از معلمان برای مشاوره پا را فراتر گذاشته و می‌گویند اگر مدرسه بتواند یک‌چهارم معلمان خود را برای مشاوره تربیت کند، مدرسه موفق خواهد بود. هریک از دو طرح بالا مزایایی دارد: اگر مشاوران، تمام وقت خود را به مشاوره اختصاص دهند، علایقشان در این زمینه متمرکز خواهد شد و رشد حرفه‌ای آنها بیشتر خواهد بود و در این صورت کمتر به درس و تدریس خواهند پرداخت. از طرف دیگر، با ادامه تدریس و مشاوره در کنار هم، امکان آشنایی و شناسایی بیشتر و اعتماد متقابل بین مراجع و مشاور زیادتر می‌شود.

شکل شماره ۱ نموداری از خطوط ارتباط در یک برنامه مشاوره است که بر اساس

شکل شماره ۱

شکل شماره ۲

نظریه کمیته مشاوره مرکب از ۲۵ معلم مشاور و تحت ریاست یک متخصص مشاوره و اجرای تست سازمان یافته است. این طرح برای دبیرستان‌های کوچک و متوسط مناسب است. ولی برای تأمین خدمات مشاوره یک گروه جامع (مجتمع آموزشی) طرح سازمانی پیچیده‌تری لازم است که جزئیات آن در شکل شماره ۲ نشان داده شده است.

هزینه مشاوره

اکثر مدیران مدارس در مورد تأمین نیازهای اساسی مشاوره به شرح زیر اتفاق نظر دارند:

- ۱) داشتن مشاوران تعلیم دیده و تهیه امکانات لازم برای تفسیر و کاربرد اطلاعات مربوط به مشاوره و راهنمایی
- ۲) تنظیم یک برنامه جامع تست و یک روش کاربردی خوب برای تهیه و نگهداری پرونده‌های تحصیلی

۳) تأسیس کتابخانه‌ای که بتوان اطلاعات لازم را در مورد فرصت‌های شغلی و تحصیلی از آن به دست آورد.

گرچه این هزینه‌ها اغلب در عمل بیشتر از پیش‌بینی برآورد شده خواهد بود اما چنانچه مشاوره و راهنمایی را به عنوان یک امر ضروری در تعلیم و تربیت تلقی کنیم، صرف چنین هزینه‌ای، دور از عقل و منطق خواهد بود.

برنامه اجرای تست نیز یکی از هزینه‌های عمده مشاوره است. همان‌طور که بعداً اشاره خواهد شد، یک برنامه بنیادی مشاوره باید حداقل سالانه ۶ تست مانند پیشرفت تحصیلی، استعداد خواندن، ادبیات، ریاضیات و حداقل ۲ تست در رشته‌های دیگر از قبیل علوم، علوم اجتماعی، زبان خارجی، بازرگانی، هنرهای زیبا و غیره داشته باشد که بیشتر به نوع درس‌هایی که شاگردان آن مدرسه و آن دوره می‌خوانند، بستگی دارد.

رفع نیازهای مشاوره و راهنمایی از طریق همکاری و تعاون

بدیهی است استفاده از وسایل سنجش و اندازه‌گیری و پرونده‌های تحصیلی به‌تنهایی نمی‌تواند یک برنامه مشاوره با ارزش را به وجود آورد، بلکه نکات مهمی وجود دارد که رعایت آنها ضروری است. از آن جمله کیفیت آموزش و تربیت کادر مشاوره و میزان درک و شناخت آن با استفاده از قواعد روان‌شناسی است. همچنین مدیران مدارس نیز باید با روح مشاوره و راهنمایی و اهمیت اجرای قواعد شناختی و عینی (مانند انجام تست‌ها) آشنا شوند و بالاخره همه اعضای مدارس با یکدیگر همکاری نماتند مشاوره را در همه مقاطع تحصیلی همراه و همگام با تدریس پیش ببرند.